

PSIXOLOGIYA ILIMLARI

TALABALARDA BAXTLI OILA TO'G'RIDAGI TASAVVURLAR SHAKILLANISHINING PSIXOLOGIK DETERMINATLARI

S.O.Abdurayimov – o'qituvchi

University of Business and Science universiteti

Tayanch so'zlar: ijtimoiy munosabat, shaxs, ijtimoiy identifikatsiya, qiziqishlar, stumillar, egolar, qobiliyatlar, xarakter va temperament.

Ключевые слова: социальная установка, личность, стимулы, эго, социальная идентичность, интересы, способности, характер и темперамент.

Key words: social attitude, personality, stimuli, egos, social identity, interests, abilities, character and temperament.

Mamlakatimizda ta'lim tizimida olib borilayotgan islohotlar va o'zgarishlar o'qitish va tarbiyalash nazariyasi va amaliyotida ham juda ko'p amaliyotlarni yuzaga keltirmoqda, jumladan "Inson huquqlari umumjahon Deklaratsiyasi"ning 16-moddasining 3-bandida "Oila jamiyatning tabiiy va asosiy hujayrasi sanaladi va jamiyat hamda davlat tomonidan himoya qilinishga haqli" [1]. Yangi ijtimoiy sharoitlarda mavjud ijtimoiy-psixologik amaliyot metodologik va amaliy muammolarni nazariy jihatdan chuqur anglamasdan turib amalga oshirib bo'lmaydi, chunki mazkur mavjud muammolar hal qilinmasdan turib ta'lim va tarbiyada samaraga erishib bo'lmaydi. Ijtimoiy psixologiya sohasida ilmiy izlanishlar olib borayotgan olimlarning so'nggi ilmiy-nazariy ma'lumotlari, ilmiy izlanishlar natijasi nizoli oilalarga ijtimoiy psixologik sharoitlarini o'rganishni dolzarb muammo sifatida gavdalandirmoqda.

Yurtimizda o'sib kelayotgan yoshlarning oilaviy munosabatlarda bo'lishi mumkin bo'lgan nizolarning vujudga kelishining oldini olishning psixologik tomonlarini tadqiq etish orqali hamjamiyatimizni siyosiy-iqtisodiy, ijtimoiy-psixologik taraqqiyotida ko'zda tutilga ijobiy o'zgarishlarga dahldorlik hisini tarkib toptirish bo'yicha zarur huquqiy-me'yoriy asoslar yaratimoqda. "Oilaviy munosabatlarni tartibga solish erkak va ayolning ixtiyoriy ravishda nikohlanib tuzgan ittifoqi, er va xotinning shaxsiy hamda mulkiy huquqlari tengligi, ichki oilaviy masalalarning o'zaro kelishuv yo'li bilan hal qilinishi, oilada bolalarni tarbiyasi, ularning faravon hayot kechirishi va kamoloti haqida g'amxo'rlik qilish, voyaga yetmagan va mehnatga layoqatsiz oila a'zolarining huquq va manfaatlarini himoya qilish ustuvorligi tamoyillari asosida amalga oshiriladi" [2] masalalari bilan bir qatorda ularni shaxslararo munosabatlarga ijtimoiy-psixologik tayyorlash, kasbiy ko'nikmalarga ega bo'lishlari ustuvor vazifasi sifatida belgilanganligi, ushbu muammoni ilmiy o'rganishga zarur asos bo'la oladi.

Oila munosabatlari deganda ijtimoiy psixologik jihatdan ma'lum jamoa munosabatini ya'ni yaqin qarindoshlar o'rtasidagi muloqot jarayonini tushunamiz.

Bunga eng avvalo, ota-ona va farzand, er va xotin, qaynona va kelin hamda shu kabi oila a'zolari o'rtasidagi muloqot munosabatlari tushuniladi. Tarixiy turmush tajribalaridan ma'lumki oiladagi eng nozik va ziddiyatli masalalardan biri bu qaynona va kelin munosabatlardir.

Oila davlat va jamiyat tayanchi, balki uning asosiy negizi hamdir. Har bir davlat va jamiyat sog'lom turmush-tarziiga intilar ekan eng avvalo, bu masalani oila timsolida ko'rishadi. Shu nuqtai nazardan olib qaraydigan bo'lsak, bugungi kunda oila instituti jamiyatning barqarorlik kafolati bo'lib qolmasdan baliki uning kelajak istiqbolini ta'minlab beryuchi omildir. Uning muqaddasligini e'tirof etish, daxilsizligini ta'minlash har bir inson ongi va tafakkurida, faoliyat turida, hissiy munosabatlarida birinchi hayotiy zarurat ekanligini inson omili nuqtai nazarida yondoshmoqligi zarur.

Oiladagi ijtimoiy psixologik muhitning barqarorligi ko'p jihatdan qaynona va kelin munosabatlarini qaysi darajada tashkil etilganligiga bog'liq desak masalaga to'g'ri yondashgan bo'lamiz. Ushbu masalani ilmiy

jihatdan tadqiq etar ekanmiz, oila degan muqaddas dargoh aynan mana shu qaynona va kelin funksional rolni bajaruvchi insonlarning xarakter xususiyati va dunyo qarashi timsolida, sog'lom yoki nosog'lom muhitni yuzaga keltirishi oydinlashmoqda. Bugungi kun jamiyatimiz oilalarida ma'lum ziddiyatli munosabatlar, nosog'lom psixologik muhit qaynona va kelin diologlarida aks etmoqda. Buning oqibatida oila a'zolari o'rtasida konflikt yuzaga kelib, muqaddas atalmish oila dargohi taqdiri xavf ositida qolishi oritib bormoqda. Ta'bir joiz bo'lsa aytish mumkinki, oilalarning buzilishiga sabab bo'luvchi ijtimoiy psixologik omillardan biri bu - aynan qaynona va kelin o'rtasida yuzaga kelayotgan munosabatlardagi ziddiyatdir.

Diniy bilimlar bilan to'yinga milliy qadriyatimiz oilada ota-ona va qaynona - qaynonaning o'zini beqiyos ekanligini barcha davrlarda avlod-dan-avlodga singdirib kelgan. Bugungi kunda insonni malohazaga chorlaydigan masalalar kun tartibida turibdi. Nega oldingi davrlarda oilada qaynona bir nechta kelin bilan ahil yashagan, hozirga kunda qaynona bilan bittagina kelin ham ziddiyatli munosabatlar iskanjasida qolib ketayotganligi kuzatilmoqda? Ushbu davrda kelinlarning barchasi qaynonasiga itoatda bo'lib hurmat ko'rsatgan bo'lsa, ayni vaqtda yakka-yu yagona kelin uning teskarisini amalga oshirmoqda.

Masalaga shu nuqtai nazardan qaraydigan bo'lsak, yoshlarda yuzaki fikrlash tarzining vujudga kelganligi, oila muqaddasligi borasida etarli psixologik bilim va tushunchaning sayozligi, diniy bilimlarning etishmasligi, xususan shariat qoidalari va axloq normalariga nopsand yondashuvni kuzatish mumkin.

Qaynona va kelin o'rtasidagi munosabatlarga putur etishining asosiy omilini mana shu faktorlar bilan izohlash ayni haqiqatni yuzaga chiqaradi. Ushbu masalani yana bir tomoni borki, oilaga tashqi aralashuv jumladan er va xotin munosabatini qaynona o'g'lining xotiniga ijobiy muomalasini notug'ri talqin qilgan holda uni tanqid qilishi, ba'zi oilalarda o'g'lini kelindan "qizg'onish" holatlariga ega bo'lgan potologik yondashuvlarning mavjudligidir. Oqibatda kelinga nisbatan qaynonada dushmanlik hissinin paydo bo'lishi, unga noto'g'ri munosabatda bo'lgan holda, har bir harakatidan kamchilik izlash borgan sari ortib boradi hamda onalik fitratiga putur etkazadi.

Shuning uchun ham bugungi kun talabalarning muvafaqqiyatli oila haqidagi tushunchalarining ijtimoiy-psixologik determinantlarini aniqlash asosida ilmiy-amaliy taklaif va tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

Shu nuqtai nazarda yangi kelinlarga xonadon sohiblari qanday munosabatda bo'lish yuzasida diyarli umuman psixologik yondashuv yo'qligi yuzasidan fikrimizni bildirmoqchimiz. Bu masalaga befarq yondashuv nafaqat qaynon-kelin munosabatlarida balki oila a'zolari bilan istalgan vaqtda ziddiyatli vaziyatni yuzaga keltiruvchi ijtimoiy psixologik muhitga zamin bo'lishi mumkin.

Kelin bo'lish har bir qizning orzusi bo'lgani kabi, boshqa xonadonga kirib borish va undagi ijtimoiy psixologik muhitga adaptatsiya qilish haqidagi ichki xovotir barcha narsadan ustun ekanligini bir o'ylab ko'rsak maqsadga muvofiq bo'lardi. Biz bu masalada birorta bilim

va tushunchaga egamizmi? Yangi kelinda kechayotgan kuchli ruhiy holatni hisobga olyapmizmi? Uning adabatsiya jarayoniga munosib sharoit yaratib beryapmizmi? Undagi kuchli depression holatni yumshatish borasida qanday samarali psixologik munosabatni amalga oshiryapmiz?

Yangi muhit, har xil odamlar, xar xil xarakterlarni o'rganish va ular bilan munosabatning muvozanatli nuqtasini topish uchun qancha vaqt kerak? Bu holat kelinlarda kuchli yashirin stress holatni yuzaga keltirishi, asabiylashishi, o'zini boshqarishda qiynalishi va oqibatda o'ziga bog'liq bo'lmagan holda noto'g'ri gapirishi yoki xatoga yo'l qo'yishi masalasida biror bir mutaxassis gapirdim?

Yo'q!

Bu borada birorta yo'l – yo'riq ishlab chiqldimi? Yo'q! Yangi kelin tushayotgan xonadon sohiblar bu masalada bilim va tushunchaga etarli darajada egami? Yo'q!

Oddiy qilib aytganda bu masalani majoziy ma'noda tushuntirishni maqsadga muvofiq deb o'ylaymiz.

Xulosa qilib aytganda talabalarni baxtli oila to'g'risidagi tasavvurlar shakllanishining psixologik determinatlarini aniqlash asosida shaxsning munosabati shakllanishini ta'minlovchi ta'sirchan omillarni hamda mexanizmlarni ilmiy-psixologik nuqtai nazardan o'rganish alohida ahamiyat kasb etadi. "Talabalarining muvafaqqiyatli oila haqidagi tushunchalarining ijtimoiy-psixologik determinantlari" mavzusidagi maqola ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dissertasiya bo'yicha olib borilgan tadqiqotlar natijasida quyidagi xulosalar taqdim etildi:

✚ Mazkur muammoni hal qilshda talabalarining muvafaqqiyatli oila haqidagi tushunchalarining ijtimoiy-psixologik determinantlari aloqador omillarining ahamiyati va oila mustahkamligiga ta'siri, oiladagi nizolarni boshqarish bo'yicha xorij tajribalarini o'rganish er-xotin o'rtasidagi nizolarni hal etish bo'yicha maslahatlar, nizoli oilalar bilan ishlashda oila xaritasini tuzish

Adabiyotlar

1. BMT Bosh Assambleyasining Rezolyutsiyasi. 217 A (III).:1948 yil 10- dekabr.
2. O'zbekiston Respublikasi Oila Kodeksi. I bo'lim. 2-modda. 30.04.1998.
3. Eshmuradov O. Oila mustahkamligini ta'minlashning ijtimoiy-psixologik omillari mavzusidagi psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori dissertatsiyasi 2022.
4. Eshmuradov O.E. Oilaning ma'naviy-axloqiy xususiyatlari va oila mustahkamligini ta'minlash imkoniyatlari Academic research in educational sciences, 2021 ACADEMIC RESEARCH IN EDUCATIONAL SCIENCES.
5. Eshmuradov O.E. Oilaviy munosabatlarda shaxs moslashuvchanligi xususiyatining oila mustahkamligiga ta'siri: doi: <https://doi.org/10.53885/edinres.2021.21.57.012> Obrazovanie i innovatsionnye issledovaniya ..., 2021.

REZYUME. Maqolada talabalarining muvafaqqiyatli oila haqidagi tushunchalarining ijtimoiy-psixologik determinantlarini aniqlashdan iborat ijtimoiy munosabatlarda shaxs sifatida shakllanishiga qaratilgan tushunchalar xosil bo'lishining tipologik xususiyatlarini o'ziga xos jihatlari va o'rganilganlik holatini tahlil qilish.

РЕЗЮМЕ. В статье рассматриваются типологические особенности формирования понятий, направленные на становление учащихся как личности в социальных отношениях, заключающиеся в выявлении социально-психологических детерминант понятий Успешная семья в конкретных аспектах и анализе состояния усвояемости.

SUMMARY. The article consists in determining the socio-psychological determinants of students' concepts about a sustainable family, which are aimed at the formation as a person in social relations, analyzing the typological features of identity and the state of study.

O'SMIRLARDA DAXLDORLIK FAZILATI IJTIMOIIY MUAMMO SIFATIDA

U.A.Aribjanova – o'qituvchi

Andijon davlat universiteti

Tayanch so'zlar: daxldorlik, ta'lim, tarbiya, motiv, ustanovka, fazilat, xususiyat, psixologik omil axloq, illat, tahdid, ma'naviyat, ma'rifat.

Ключевые слова: актуальность, образование, воспитание, мотив, институт, качество, особенность, психологический фактор, нравственность, порок, угроза, духовность, просвещение.

Key words: involvement, education, training, motive, institution, virtue, characteristic, psychological factor, morality, vice, threat, spirituality, enlightenment.

Mamlakatimizda yosh barkamol, istiqbolli avlodning jismoniy, intellektual va axloqiy jihatdan kamol topishiga ko'maklashish, ularni qonunlarga, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga hurmat ruhida tarbiyalash kabi ustuvor yo'nalishlarni keng targ'ib qilishga qaratilgan tizimli ishlar amalga oshirilmoqda. Qolaversa, mazkur masalada O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi 1059-sonli qarorida yoshlarda "daxldorlik" va "mas'uliyat" kabi tayanch kompetensiyaviy fazilatlarni maktab yoshidan

texnologiyasidan foydalanish usullari o'rganish muhim ahamiyat kasb etadi.

✚ talabalarining muvafaqqiyatli oila haqidagi tushunchalarining ijtimoiy-psixologik determinantlarini shakllantirish yosh oilalarda er-xotin munosabatlari o'ziga xos hududiy, etnik, jinsiy, yosh va individual psixologik xususiyatlarga ega bo'lgan er-xotin munosabatlari shakllanishining eng nozik va hal qiluvchi shakli hisoblanadi. U yoki bu yosh oilaga xos bo'lgan er-xotin munosabatlari boshqa bir er-xotonga mos kelmasligi mumkin. Chunki yosh oilani yuzaga keltirgan er-xotinlar turli xil shaxslararo munosabatlar tizimi, turlicha taomilga ega bo'lgan oilalarda tarbiyalangan, shaxs sifatida shakllangan individlardan tashkil topadi. Lekin shunga qaramasdan maxsus psixologik tadqiqotlarda va ulardan olingan natijalar asosida yozilgan ilmiy psixologik adabiyotlarda yosh oilalarda er-xotin munosabatlarining shakllanishi va rivojlanishining umumiy mexanizmlarga oid tegishli ma'lumotlar keltirib o'tilgan.

✚ talabalarining muvafaqqiyatli oila haqidagi tushunchalarining ijtimoiy-psixologik determinantlari shakllantirishda oilaviy hayotning o'ziga yarasha notekisliklari, past-balandliklari, murakkabliklari, muammolari bo'ladi. Shunday murakkabliklardan biri yosh er-xotinning yangi ijtimoiy statusga, mavqega: er, kuyov, uylangan, oilali yigit, xotin, kelin, turmushga chiqqan ayol rollariga, o'zlar uchun yangi bo'lgan ijtimoiy muhitga, yangi oilaga moslashish jarayoni bilan bog'liq.

✚ talabalarining muvafaqqiyatli oila haqidagi tushunchalarining ijtimoiy-psixologik determinantlari shakllantirishda yosh oilalarda yuzaga kelganidan so'ng unda er-xotin munosabatlarining «kutilganidek» rivojlanishiga xalaqit qiladigan ko'plab ijtimoiy psixologik, etnik, hududiy, jinsiy omillar borki, yoshlarimiz bularning barchasi haqida oldindan xabardor bo'lishligi va ularning salbiy ta'sirlarini yumshatib, ijobiy jihatlarni rivojlantirishga tayyor bo'lishlari maqsadga muvofiqdir.

boshlab shakllantirish bo'yicha aniq ko'rsatmalar berildi. Shuningdek, mazkur masalada zamonamizda mafkuraviy, g'oyaviy va informatsion kurash kuchayib borayotgan hozirgi murakkab va tahlikali davrda turli xil ichki va tashqi, ochiq va yashirin tahdidlarga nisbatan o'smirlarda daxldorlik fazilatini shakllantirish ishlarini yangi bosqichga ko'tarish, yoshlarimizni turli mafkuraviy xurujlardan himoya qilishning psixologik omillarini tadqiq qilish, o'smirlarda yon-atrofdagi yuz berayotgan voqealarga